

TATIANA TOKARCZUK

Katedra Roślin Ozdobnych
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie

KRAJOBRAZ KRAWĘDZI – SPECYFIKA PRZESTRZENI TRANSGRANICZNEJ A ROZWÓJ TURYSTYKI

Streszczenie. W naturze materia i energia jest skoncentrowana najczęściej w brzeźnych partiach płatów, tj. na granicy. Inaczej formułując, strefa graniczna pomiędzy odrębnymi terytoriami jest bardziej atrakcyjna dla zamieszkania zwierząt i roślinności niż każde terytorium osobno. Ekolodzy określają to zjawisko jako „efekt styku” (*edge effect*). W przełożeniu na język krajobrazu kulturowego wiąże się ono również z kompozycyjnym rozwiązaniem granic poszczególnych miejsc dla zapewnienia użytkownikom poczucia odrębności terytorialnej. „Efekt styku”, w nawiązaniu do problemu granic krajobrazowych, ukazuje istotny potencjał turystyczny regionów przygranicznych wynikający ze zróżnicowania krajobrazu naturalnego i kulturowego. Przeniesienie granicy Unii Europejskiej na tzw. ścianę wschodnią, wywołane zmianami politycznymi, które zaszły w ostatnich latach, stwarza szczególną szansę dla turystyki transgranicznej oraz pozwala na poprawienie jakości przestrzeni turystycznej.

Słowa kluczowe: krawędź, granica kulturowa, krajobraz kulturowy, turystyka transgraniczna, brama

Wstęp

O granicach w Zjednoczonej Europie często mówi się jak o rzeczy przestarzałej, pewnym anachronizmie, natomiast akcentowana jest intensyfikacja zewnętrznych granic unijnych. Jest to pewne uproszczenie, ponieważ z jednej strony zmiana procedury przekroczenia granicy administracyjnej rzeczywiście sprzyja tworzeniu wspólnej przestrzeni lub powoduje wzmocnienie kontroli, z drugiej zaś – krajobraz transgraniczny wymaga rekompozycji i nowej świadomości kształtowania przestrzeni dla podkreślenia tożsamości kulturowej tych obszarów.

Material i metody

Tereny graniczne – to ubogie obszary pomiędzy państwami z wysoką stopą bezrobocia, ale również wyjątkowa przestrzeń naturalna w połączeniu ze specyficzną kulturą pogranicza, naznaczoną wyjątkowymi śladami historii. Potencjał turystyczny granicy polega na łączeniu, podkreślającym kulturową odrębność i różnorodność.

Architektura krajobrazu, podążając w kierunku identyfikacji, a następnie interpretacji otoczenia, opiera się na doświadczeniu pokrewnych dziedzin, dla których granica jest również przedmiotem badań. Pojęcie *edge effect* (GOULTY 1991) jest pojęciem zapożyczonym z dziedziny ekologii i bardzo przydatnym w procesie porządkowania przestrzeni, ponieważ krawędź odgrywa istotną rolę w systemach naturalnych i krajobrazach kulturowych. Postrzeganie świata przez krawędzie (LYNCH 1972, LEON 1989) oraz poczucie terytorialności powodują u ludzi szczególnie zainteresowanie granicami, co można wykorzystać w rozwoju turystycznym terenów granicznych.

Wyniki

Granica jako *limes* (łac. – *miedza, ścieżka graniczna*) zapewnia ciągłość przez wprowadzenie elementu bliskości, pełni zatem funkcję mediacyjną; dzieli, a jednocześnie łączy obszary, tym samym powodując ich wzajemne dopełnianie się (ŁAPIŃSKI 2005). Analizując genezę granicy, można wydzielić dwie podstawowe kategorie: granice wynikające z odmiennych jakości cech środowiska przyrodniczego lub niektórych jego komponentów oraz granice, których koncepcja była pierwotna i stosunkowo niezależna w stosunku do cech środowiska przyrodniczego (WOJCIECHOWSKI 2005). Te koncepcje mają odpowiedni wpływ na postać konkretnych granic krajobrazowych.

Granica, będąc elementem filtru percepcyjnego człowieka, jest głęboko zakorzeniona w podświadomości i świadomości ludzi (HALL 1987). Jako element definiujący przestrzeń ma wpływ na kształtowanie mechanizmów percepcji, a następnie pod wpływem tychże mechanizmów jest wyznaczana. Harmonijnie wpisana w otaczający krajobraz po utracie swojej funkcji podstawowej staje się „namacalną historią” (*tangible history*) i jest atrakcyjnym elementem, wzbudzającym zainteresowanie i przyciągającym turystów.

Dodatkowy potencjał kryje się w granicach opartych na podziałach naturalnych, np. w krajobrazie rzeczonym (rzeka Narwa na granicy Rosji i Estonii czy Bug na granicy Polski, Ukrainy, Białorusi itd.).

Dyskusja

Jednym z najbardziej znanych przedsięwzięć potwierdzających tę tezę było upamiętnienie Muru Berlińskiego. Znienawidzony symbol minionej epoki został „ikoną turystyczną”, skutecznym „magnesem” dla turystów. Ten pomysł zainspirował dalsze działania na rzecz scalenia i definiowania krajobrazu. Na granicy niemiecko-szwajcar-

skiej (Konstanz-Kreuzlingen), w okolicach Jeziora Bodeńskiego powstała artystyczna instalacja pod nazwą „Vom Grenzzaun zur Kunstgrenze”.

Zastąpienie bezpostaciowej siatki ciekawą kompozycją rzeźbiarską zmieniło jakość przestrzeni granicznej. Kontrowersje może budzić jedynie wybrana tematyka – symbolika kart tarota. Symbol jest zawsze nieodłącznym elementem przestrzeni granicznej i odradza się nawet z gruzu, jak Stary Most w Mostarze¹. Jako element graniczny, most łączący dwa brzegi, dwa miasta, dwa państwa odegrał ważną rolę w tworzeniu przestrzeni kontaktów na granicy polsko-niemieckiej w Görlitz – Zgorzelcu.

Pouczającym przykładem harmonijnie ukształtowanego krajobrazu transgranicznego jest przestrzena artykulacja bram granicznych pomiędzy Malezją a Tajlandią oraz Tajlandią a Kambodżą. Nawiązujące do łuków triumfalnych, przypominają one bardziej ładnie zakomponowane bramy do miasta niż teren graniczny dwu państw.

Brama jest elementem punktowym, „przerwą”, natomiast ciąg samej granicy może przybierać ciekawe postacie krajobrazowe w różnej skali. „Międzynarodowy Park Dolina Dolnej Odry” oraz Unteres Odertal po stronie niemieckiej na odcinku polsko-niemieckiej granicy jest miejscem chętnie odwiedzanym przez turystów. Można przywołać więcej przykładów ilustrujących krajobrazową transformację granic wewnątrz Unii Europejskiej. W ramach projektu „Nasz Bug” – rzeka, która może łączyć – pojawia się możliwość realizacji podobnych projektów na tzw. ścianie wschodniej, na granicy z Białorusią i Ukrainą. To, że granica może być kształtowana i na swój sposób celebrowana na różne sposoby i w różnej skali, potwierdza powrót do tradycji „bicia granic” parafii w Anglii². Wiele chrześcijańskich podziałów opartych niegdyś na starych pogańskich *landmarkach*, stanowią *tangible history* i są dzisiaj przedmiotem ochrony i dumy mieszkańców.

Wnioski

1. Przestrzeń graniczna ma w sobie specyficzny potencjał turystyczny. Granica krajobrazowa definiuje sąsiednie obszary, a jej postać również wyraża relacje zachodzące pomiędzy nimi – przyjaźni, sąsiedztwa, konfliktu, wojny itd., ale tylko w wyniku dobrego sąsiedztwa granica staje się łącznikiem przestrzennym. Zmiany polityczne powodujące transformacje przestrzeni transgranicznej stwarzają niepowtarzalną szansę na stworzenie ciekawego programu turystycznego opartego na poszczególnych obiektach granicznych zarówno naturalnych, jak kulturowych.

2. Granica, której postać opiera się na odmiennych jakościach cech środowiska przyrodniczego lub niektórych jego komponentów, zawiera podwójny potencjał turystyczny. Granica, będąc krawędzią naturalną lub kulturową, stykiem kultur i krajobrazów staje się miejscem zainteresowania, mocnym magnesem turystycznym, a nieraz nawet „ikoną turystyczną”. Hasłem w procesie kształtowania i aktywacji terenów trans-

¹ Stary Most (bośn. *Stari Most*) – kamienny most przewieszony nad rzeką Neretwą w mieście Mostar w Bośni i Hercegowinie jest wpisany na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO. Zbudowany w drugiej połowie XVI wieku most został symbolem łączącym Wschód z Zachodem, chrześcijaństwo z islamem, Serbów z Chorwatami.

² Więcej na ten temat na stronie www.England-in-particular.info.

granicznych powinna być autentyczność i kreatywność, szacunek dla historii – „the boundary as tangible history”. Pamiętając, że o wyborze miejsca efektywnej rekreacji decyduje odmiennność od miejsc codziennego, stałego przebywania (KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA 1999), należy wydobyć ukryty potencjał terenów granicznych, ekspozując ich walory naturalne i kulturowe.

Literatura

- GOULTY G.A., 1991. A dictionary of landscape: a dictionary of terms used in the description of the world's land surface. Avebury Technical, Aldershot.
- HALL E.T., 1987. *Bezglębny język*. PIW, Warszawa.
<http://www.england-in-particular.info/parishmaps/m-boundary.html>
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1999. *Geoekologia turystyki i wypoczynku*. PWN, Warszawa.
- LEON A., 1989. *Apprehending your world through edges*. IFLA Yearbook, Boston.
- LYNCH K., 1972. *The image of the city*. The M.I.T. Press, Cambridge.
- ŁAPIŃSKI J., 2005. Zawartość treściowa pojęcia granica. Przyczynek metodologiczny. W: VII Interdyscyplinarne Seminarium Krajobrazowe „Granice i ich rola w krajobrazach kulturowych”. Mater. konf. Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Warszawa, 21-22 października 2005 r.: 21-22.
- Vom Grenzzaun zur Kunstgrenze. 2007. Red. W. Rüger, A. Theler. Uvk.
- WILSON T.M., 2008. *Culture and power at the edges of the state, national support and subversion in European border regions*, LIT Verlag, Berlin. Wersja on-line na stronie <http://books.google.com/>
- WOJCIECHOWSKI K., 2005. Typy i trwałość granic w krajobrazie. W: VII Interdyscyplinarne Seminarium Krajobrazowe „Granice i ich rola w krajobrazach kulturowych”. Mater. konf. Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Warszawa, 21-22 października 2005 r.: 48.

EDGE LANDSCAPE – SPECIFIC CHARACTER OF A BORDER SPACE AND DEVELOPMENT OF TOURISM

Summary. In nature matter and energy are concentrated on the edge of patches, i.e. on the border. In other words the edge area between separate territories is more attractive for animals and plants than each area separately. Ecologists define this phenomenon as “edge effect”. In relation to the cultural landscape it is connected with composition of the boundaries of particular areas and secures the feeling of territorial separation for the users. “Edge effect” in reference to the problem of landscape borders reveals a significant touristic potential of border regions which is the result of diversification of natural and cultural landscape. Transfer of the border of the European Union to the so-called eastern wall, caused by political changes in last years, creates a unique chance for border tourism and it facilitates improvement of the quality of tourist space.

Key words: edge, cultural border, cultural landscape, border tourism, gate

Tokarczuk T., 2009. Krajobraz krawędzi – specyfika przestrzeni transgranicznej a rozwój turystyki. *Nauka Przyr. Technol.* 3, 1, #45.

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Tatiana Tokarczuk, Katedra Roślin Ozdobnych, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie, al. 29 Listopada 54, 31-425 Kraków, Poland, e-mail: tokarczukt@ogr.ar.krakow.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print:

29.11.2008

Do cytowania – For citation:

Tokarczuk T., 2009. Krajobraz krawędzi – specyfika przestrzeni transgranicznej a rozwój turystyki. Nauka Przyr. Technol. 3, 1, #45.